

סימן קיב

לקיחת נחיל דבורים שיצא מן הכוורת

ראשי פרקים

שאלה

- א. ייאוש שלא מדעת
- ב. חזרה בייאוש
- ג. הדין בספק אבידה תשובה

שאלה *

ג. בעונת ההתנחלות בעלי הכוורת מרבים לבקר במקום כדי לתפוס נחילים שברחו מהן.
ומתוך כך יש לדון: האם המוצא זוכה מן ההפקר? שהרי בעליה של הכוורת, שהוא המורה האחראי, נמצא רחוק מכאן, וייתכן שלא יבוא ולא יתפוס את הנחיל, וא"כ יש כאן ייאוש; או שמא ייאוש אינו מועיל?

א. ייאוש שלא מדעת

ראשית יש לברר מה היה עיקר הדין, אילו לא היתה כלל קבלת רשות מן המורה ליטול את הנחיל: האם מותר להעמיד כוורת ריקה ליד כוורת של מישוהו בעונת ההתנחלות, שאם יפרוש איזושהו נחיל מן הכוורת, ייכנס לכוורת הריקה? כי לדעת השואל, הרי הוא כזוכה מן ההפקר.

לענ"ד אין לסמוך על כך שבעל הדבורים מתייאש מהן. שהרי בעה"ב, שהוא המורה האחראי, אינו יודע שהנחיל עזב את הכוורת. ואפילו אם נניח שאילו היה יודע היה מתייאש – הרי לא ידע. וא"כ הוי ייאוש שלא מדעת, דקיי"ל כאביי, הסובר שלא הוי ייאוש (ב"מ כ"ב ע"ב).

ולכאורה יש להביא ראיה ממה שנאמר בגמ' (ב"מ כ"א ע"ב):

ת"ש: ...וכן תאנה הנוטה לדרך. ומצא תאנים תחתיה – מותרות משום גזל... לאביי לא קשיא... תאנה נמי מידע ידיע דנתרא.

כלומר, כאן מודה אביי דהוי ייאוש, כיון שבעל התאנה ידע מראש שסופן של התאנים הנושרות להיאבד. וא"כ הוא הדין בנד"ד, שהרי בעונה זו

ברשות בית הספר היו כוורת דבורים. בחלק מהן היו דבורים איטלקיות, ובחלק מהן – דבורים ערביות. מאחת הכוורת פרש נחיל של דבורים איטלקיות. אדם אחד גילה את הנחיל וביקש רשות לקחת את הדבורים. המורה האחראי היה בטיל, ומורה אחר נתן לו רשות לקחת את הנחיל. אך הרשות ניתנה רק למקרה שעד שעה מסויימת לא יצליחו להחזיר את הנחיל לכוורת. ואכן באותה שעה הצליח מישוהו להחזיר את הנחיל לכוורת. אך כאשר בא המוצא הראשון לקחת את הנחיל, גילה שם נחיל דבורים אחר, של דבורים ערביות, שאף הוא פרש מכוורת השייכת לבית הספר. המוצא לקח את הנחיל לעצמו, בטענה, שאם ניתנה לו רשות לקחת נחיל איטלקי, ק"ו שהותר לו לקחת נחיל ערבי, שערכו נמוך יותר. האם הוא חייב להחזיר את הנחיל שלקח?

הצד העובדתי הוא כדלקמן:

- א. בעונת ההתנחלות, אם הנחיל לא מוצא לו מקום, קורה שהוא חוזר אל הכוורת.
- ב. בעלי הכוורת מניחים כוורת ריקות ליד הכוורת שלהם, כדי למנוע את בריחת הנחילים.

* אדר תשכ"ו, אדר א' תשל"ג.

לראות בכך נתינת מתנה מרצון ולעשות אומדנות מכוח זה. ואמנם הייאוש שלו מן הדבורים האיטלקיות אכן חל, שכן ידע שאבדו; אך על האובדן של הדבורים הערביות לא ידע. וא"כ לגביהן הוּי ייאוש שלא מדעת.

ועוד, יתכן שאפילו ייאוש שלא מדעת אין כאן, שהרי ייאוש שלא מדעת היינו שאף שהתייאש רק לאחר שנודעה לו האבידה, מ"מ בכוח היה הייאוש כבר מקודם; ורק בפועל לא חל הייאוש, כיון שהבעלים לא ידעו מהאבידה. אך כאן הרי חזר בו מייאושו, וא"כ אין אומרים שהייאוש חל למפרע. ואפילו לדעת רבא לא הוּי ייאוש, שהרי המורה חזר בו מן הייאוש על הדבורים האיטלקיות, וא"כ בנד"ד לא הוּי ייאוש כלל; ולכן לא שייך לעשות ממנו קל וחומר.

וזה מסתבר, שחזרה בייאוש מועילה, כמו שכתבו האחרונים לחלק בין ייאוש להפקר: שבייאוש, החפץ לא יצא מרשותו עד שהגיע ליד אחר, מה שאין כן בהפקר, שהחפץ יצא מרשותו מיד (עי' קצוה"ח סי' ת"ו ס"ק א'; נתיה"מ סי' רס"ב, ביאורים ס"ק ג'). ומכיון שכך כתב בנתיה"מ (שם) שחזרה מועילה בייאוש.

אמנם המחנ"א (הל' זכיה מהפקר סי' ז') חולק וסובר שגם ייאוש יוצא מיד מרשות הבעלים. וכן בשו"ת באר יצחק (יו"ד סי' כ"ג ענף ג"ד) האריך לחלוק על הפסק הנ"ל של הנתיבות. אך גם בדעתם צריך לומר שייאוש אינו הפקר רגיל; שהרי אין כאן אמירה בפני שלושה אנשים, והוא מועיל לדבר שאינו ברשותו. וע"כ גזירת הכתוב נתנה לייאוש דין של הפקר, או שזהו מצב כה ברור, עד שדינו כהפקר. אולם אין זה הפקר ממש, ולכן נראה שיכול לחזור בו; שהרי לא היה מעשה הפקרה, ואתי דיבור ומבטל דיבור.

מיהו צ"ע, שבדבורים אולי גם הנתיבות יודה שלא יכול לחזור בו; שהרי אין לדבורים בעלים מן התורה, ורק מדרבנן הן שייכות למי שמחזיק בהן. וא"כ יש לומר שלאחר שיצאו מרשות בעליהן, אמנם כל עוד לא התייאשו – עדיין הן בתזקתן הקודמת מדרבנן, וכפי שנאמר במסכת ב"ק (ק"ד ע"א ע"ב): "נאמן קטן לומר מכאן יצא נחיל זה";

מצוי מאד שהדבורים מתנחלות ונוטשות את הכורות, ולכן נראה לכאורה דהוּי ייאוש מדעת. אך נראה לענ"ד שנחיל דבורים אינו דומה לתאנה דעבידא דנתרא. שהרי כתבו התוס' (נ"ה תאנה) בדעת אב"י שיש שם ייאוש, משום שהמוצא לא יודע שתאנה זו נפלה מן האילן, אלא סבור שמעוברי דרכים נפלה, ולכן הוא לוקח אותה לעצמו; ומשמע שאילו המוצא היה יודע שתאנה זו נפלה מאותו אילן, היה אב"י אומר שאין כאן ייאוש מדעת. וא"כ הוא הדין בדבורים אלו, שהלוקח אותן יודע שיצאו מאותה כוורת, ואין כאן ייאוש מדעת.

ונראה שיש לחלק גם לדעת רבא, הסובר שייאוש שלא מדעת הוּי ייאוש: שהרי שם בעל התאנה מתייאש משום ש"תאנה עם נפילתה נמאסת". אך כאן מי אומר לנו שהנחיל יאבד לגמרי? הרי אם יבואו הבעלים וימצאו אותו, יחזירוהו! וודאי שאם הבעלים הגיחו כוורת ריקות ליד הכוורת המלאה, הדבר דומה ל"כרכתא" (ב"מ כ"ב ע"ב), שהבעלים אינם מתייאשים ממנה. ורק אם לא הגיחו כוורת ריקות, והם רחוקים מכאן, ואין סיכוי שיספיקו לחזור ולמצוא את הנחיל ולהחזירו – אז יש להניח שהם מתייאשים. וא"כ לא ברור שהיה כאן ייאוש.

ג. חזרה בייאוש

טענת הלוקח היא, שהרשות שקיבל מן המורה לקחת את הנחיל האיטלקי מועילה לו ללקיחת הנחיל הערבי. והנה אם נניח שהמורה שנתן לו רשות אכן היה מוסמך לכך, יש לומר שיש לפנינו מחילה של בעל הדבורים על לקיחתו; שהרי מחל לו אפילו על הדבורים האיטלקיות, וק"ו על הערביות. אך זה אינו. מחילתו על הדבורים האיטלקיות – משמעותה אינה הפקר או נתינה שלהן, אלא ייאוש מהן; שהרי אין אדם מוחל על דבר שברשותו. ומכיון שהדבורים התנחלו מחוץ לכוורת, והוא לא יודע ולא מסוגל להחזירן מסיבות שונות, לכן הוא מתייאש מהן. ואין

ומאן דאמר "ומצאתה" – בענין דאית בה שיעור מציאה משעת אבידה ועד שעת מציאה. והנה, אם נניח שבאבידה פחות משווה פרוטה הבעלים מתייאשים, ולכן היא של מוצאה, א"כ יש להוכיח שלדעת ת"ק המוצא חייב להחזיר אע"פ שהיה ייאוש באמצע, כשהזלה. שכיון שחזרה והוקרה, והמאבד חזר בו מן הייאוש – חייב להחזיר (עיין אוצר מפרשי התלמוד ב"מ ח"ב עמ' ר"ט). אך אם נאמר שאבידה פחות משווה פרוטה אינה ייאוש, אלא שהתורה פטרה את המוצא מלהחזירה – אין להוכיח דבר מסוגיא זו.

ובגוף החקירה בגדר פחות משווה פרוטה, עי' אוצר מפרשי התלמוד (ב"מ ח"ב עמ' ר"ד, ר"ט). ולעג"ד הדבר תלוי במחלוקת שבין רש"י ור"ת (קדושין ג' ע"א ע"ב): לדעת רש"י (ע"ב ד"ה לא מקניא) הגירסא היא: "בפחות משווה פרוטה לא מקניא נפשה", ופירש: "דגנאי הוא לה". כלומר, אדם לא מחשיב פחות משווה פרוטה, ומתייאש ממנו. ואילו לדעת ר"ת (מובא בתוס' שם ע"א ד"ה ואשה), מהתורה אין פחות משווה פרוטה נחשב ממון.

ג. הדין בספק אבידה

מכל האמור עולה שלכל היותר יש כאן ספק ייאוש. ולכן ברור שלכתחילה היה אסור ללוקח ליטול לעצמו את הנחיל. אך עדיין יש לשאול על הדין בדיעבד. האם הוא חייב להשיב את הנחיל שלקח, או שהוא רשאי להחזיק בו מספק. ויש לדון בדבר מדין "ספק אבידה".

בדינו של ספק אבידה נחלקו הראשונים: לדעת הרמב"ם (הל' אבידה פ"ו ה"ב) ספק אבידה מותר ככל ספיקא דממונא. ואם נטל, לא יחזיר. ואילו לדעת הרא"ש (ב"מ פ"ב סי' א' בסופו) הדבר אסור, משום שהוא ספיקא דאיסורא. ואפילו אם נטל, עליו להחזיר. ועיין שו"ע (ח"מ סי' ר"ט סעי' ז'; בהג"א ס"ק כ"ד).

אלא שיש לדון שמא ספק זה הוא ספק דרבנן, ואפילו הרא"ש יקל בו. שהרי גזל דבורים אינו אסור אלא מדרבנן (ב"ק ק"ד ע"ב), ואין מוציאים ממנו בדיינים (שו"ע ח"מ סי' ש"ע סעי' ר"ז). ורק כדי לצאת ידי שמים בוודאי חייב

אך במקום שהמחזיק בהן התייאש מהן, כבר יצאו הדבורים מרשותו לגמרי, ואין הוא יכול לחזור בו.

וצ"ע אם חזרה זו מבטלת את הדיבור הקודם כלא היה, או רק מכאן ולהבא. שאם נאמר שהחזרה מבטלת את הייאוש רק מכאן ולהבא, יוצא שבזמן שנטל את הדבורים הערביות, עדיין חל הייאוש על הדבורים האיטלקיות. וא"כ חל הק"ו לייאוש מהדבורים הערביות, גם אם בטל אח"כ הייאוש מהדבורים האיטלקיות. אך אם נאמר שהייאוש מתבטל למפרע – נמצא שבזמן שנטל את הדבורים הערביות כבר בטל הייאוש מהדבורים האיטלקיות, למפרע.

ועי' נזיר (כ"א ע"ב): אשה שנדרה בניזיר, ושמעה חברתה ואמרה: "ואני", ושמע בעלה של ראשונה והפר לה; אי אמרת מעיקרא עקר – ההיא נמי אישתראי. ועי' שו"ת חלקת יואב (מהד"ק אה"ע סי' כ"א) שחקר בענין "אתי דיבור ומבטל דיבור" כנ"ל.

אך כאן נראה לומר שמכיון שבטל הייאוש מן הדבורים האיטלקיות, משום שנמצא מי שתפס אותן והחזירן לכוורת – אין כל סיבה שיחול ייאוש על הערביות. וזאת משום שלא היה צורך בכך שהמורה שנתן את הרשות יחזור בו מהייאוש, אלא הייאוש בטל ממילא ע"י החזרת הדבורים האיטלקיות לכוורת. אמנם אותו המורה לא ידע, ונשאר בחזקת הייאוש שמכוחו שהסכים לוותר על הדבורים; אולם הוא הרי התנה שרק על דעת כן הוא מסכים, שהדבורים לא יחזרו. ומרגע שהדבורים הוחזרו, פקע ייאושו למפרע. ועוד, שהמורה האחראי כלל לא ידע עדיין מהתנחלותן של הדבורים האחרות, וא"כ הוי ייאוש שלא מדעת.

ולכאורה יש להביא ראיה ממה שנאמר בגמ' (ב"מ כ"ז ע"א):

ת"ר: "אשר תאבד" – פרט לאבידה שאין בה שווה פרוטה. ר' יהודה אומר: "ומצאתה" – פרט לאבידה שאין בה שווה פרוטה.

מאי בינייהו? ...אלא פרוטה שהוזלה וחזרה והוקרה איכא ביניהו: מאן דאמר "אשר תאבד" – איכא.

הכוורת, וביכולתם של הבעלים להחזיר לרשותו, לא יצאו מחזקתו כלל.

וכן מצאנו לענין נזיקין: לדעת הגמ"ק (לרי"ף ב"ב דף י' ע"א ד"ה מתני', בשם בעל העיטור, מחאה סי' נ"ג אות ד') והרא"ש (בתשובה, כלל ק"ח סי' י'), הנזיקין המזכרים שם במשנה חייבים לשלם; ומשמע שגם נזקי דבורים. ועי"ש, שאדם חייב על נזקי דבוריו. וא"כ דבורים שהתנחלו מכוורתו והזיקו – הרי הוא חייב בהיזקן כדין כל בעל חיים שברשותו (ועי' אור-שמח הל' נזקי ממון פ"א ה"א). כלומר שהדבורים בחזקתו. וכשם שהן בחזקתו לענין חובת אחריותו בנוזיקה, כן הן בחזקתו לענין זכויותיו הממוניות. ורק כשמתייחס מהן הן יוצאות מחזקתו.

ומכל האמור עולה שאסור לקחת נחיל דבורים שיצא מהכוורת, מבלי לוודא שהבעלים אכן התייאשו ממנו.

תשובה

לאור האמור נראה שהלוקח חייב להחזיר לבית הספר את הנחיל של הדבורים הערביות, מן הסיבות הבאות:

- א. אסור לקחת נחיל דבורים שיצא מהכוורת, מבלי לוודא שהבעלים אכן התייאשו ממנו.
- ב. במקרה זה, המורה חזר בו מהייאוש שהתייאש מן הדבורים האיטלקיות. ומכיון שכך, אין שום הוכחה על כך שהתייאש מן הדבורים הערביות.
- ג. נראה לומר שאפילו לדעת האחרונים הסוברים שלא מועילה חזרה בייאוש, מ"מ יש לחלק בין אם חזר בו לפני שאבד, לבין אם חזר בו לאחר שאבד. והרי בנד"ד המורה חזר בו לפני שהדבורים הערביות התנחלו.
- ד. בנד"ד המתייאש היה המורה שלא ידע שאפשר למנוע את התנחלות הדבורים, והוי ייאוש בטעות.
- ה. יתכן שאותו מורה, שמילא את מקומו של המורה האחראי, כלל לא היתה לו סמכות למחול על הדבורים ולהתייאש מהן; ואילו הייאוש של המורה האחראי, שלא היה

הגזלן להחזיר (עי' אנציקלופדיה תלמודית, ערך גזל: גזל מדבריהם). וא"כ נד"ד הוי ספיקא דרבנן, ולקולא. וכך נאמר במשנה במסכת ב"ק (ק"ד ע"א):
וכן נחיל של דבורים, אם נתייאשו (הבעלים) – הרי אלו שלו.

ועל כך נאמר בגמ' (שם ע"ב):

מאי "וכן"? הכי קאמר: אפילו נחיל של דבורים, דקנין דרבנן הוא, סד"א, האי, כיון דרבנן בעלמא הוא דקני ליה, אפילו סתמא נמי מייאש – קמ"ל: אם נתייאשו הבעלים, אין; אי לא, לא.

א"כ מוכח בעליל שרק בודאי ייאוש מותר לקחת דבורים, אך לא בספק. וק"ו שאין לקחת בספק ספיקא. וכן כתב בשלטי הגבורים (לרי"ף ב"מ דף י"ג ע"א בסופו). ואולי כוונתו משום חזקה, כמו שיתבאר, שהרי יש כאן חזקת מרא קמא לבעלים הראשונים, ובאיסור דרבנן כתב הש"ך (יו"ד סי' ק"י, דיני ספק ספיקא אות כ') דאזלינן בתר חזקה דמעיסקא.

ועי' שער המלך (הל' מקוואות כלל א') שכתב שיש מחלוקת בדבר: לדעת הרמב"ם (הל' תרומות פ"ג ה"ג, הל' מקוואות פ"י ה"ו) לא אזלינן בספיקא דרבנן בתר חזקת איסור. ואילו הפר"ח (כללי ס"ס ס"ק ט"ז) כתב בדעתו שבאיסור שיש לו עיקר מן התורה אזלינן בתר חזקה גם בספיקא דרבנן. אך בשעה"מ הסיק כדברי הש"ך, וכתב שלדעת רוב הראשונים, בכל ספיקא דרבנן אזלינן בתר חזקה דמעיסקא.

אמנם בספק אבידה לא אזלינן בתר חזקה דמעיסקא, לדעת הרמב"ם. וצריך לומר שהוא משום שהחזקה הורעה ע"י האבידה. ואפילו לדעת הרא"ש, שפסק שספק אבידה לחומרא, יש לומר שבדבורים, שאיסור הגזל שלהן הוא רק מדרבנן, ייתכן שספיקא דרבנן לקולא. מיהו יש לומר שבדבורים בנד"ד יש חזקת מרא קמא, ובספק ייאוש אסור ליטול אותן. ולא דמי לספק אבידה, כי ייתכן שהדבורים עומדות בחזקתו, וידוע לכל שמכוורת זו הן יצאו. ולא דמי לאבידה שלא ידוע למוצא מי הבעלים, והאבידה יצאה לגמרי מרשותם. אך דבורים הנמצאות ליד

במקום, הרי הוא יותר גרוע מייאוש שלא מדעת.
 1. במצב של ספק באבידה, דעת הרא"ש היא שיש ללכת לחומרא ולהחזיר בדיעבד.
 והדברים אמורים אף בספק בנחיל דבורים, שהוא ספיקא דרבנן; משום שכאן יש לבית הספר חזקת מרא קמא.

סימן קיג

קניינו של הנכרי בארץ ישראל

ליגזוהו אינהו ויהבו לכו. מאי טעמא? סתם עובדי כוכבים גזלני אדעא ניהו, וקרקע איתיה נגזלת. הלכך ליגזוהו אינהו, כי היכי דליהוי ייאוש בעלים בידיהו דידהו ושינוי הרשות בידיהו.
 ופירש רש"י (ע"א ד"ה מאי טעמא):
 סתם עכו"ם גזלני ארעתא מישראל ניהו.
 ועמדו המפרשים (עי' אוצר מפרשי התלמוד שם עמ' ל"א) על כך מדוע נקט רש"י שהחשש הוא דווקא שמא גזלו מישראל. שהרי גם גוי שגזל מגוי עובר על איסור גזל. ואפילו ישראל, אסור לו לגזול מן הגוי לפי מה שנפסק להלכה (ש"ע חו"מ סי' שנט"ט סעי' א'). א"כ מדוע נקט רש"י דווקא גזל של ישראל?

ועי' שו"ת שער-אפרים (סי' ב') שכתב שרש"י הולך לשיטתו במסכת סנהדרין (נ"ז ע"א ד"ה ישראל), שגזל הגוי אסור רק משום חילול השם, ואינו אסור משום גזל. וכדי לפסול לולב משום מצוה הבאה בעבירה צריך שהפסול יהיה ב"חפצא" של המצוה. וכשאין הפסול ב"חפצא" של המצוה, יוצאים בו ידי חובה. (עי' לדוגמא ברמב"ם, הל' שופר פ"א ה"ג, שכתב שיוצאים ידי חובה בשופר גזול, כי המצוה היא לא ב"חפצא" של השופר אלא בקול היוצא ממנו, עי"ש). ומכיון שבגזל הגוי אין העבירה ב"חפצא" של המצוה, לדעה זו, אלא רק מחמת חילול השם, אין פסול של מצוה הבאה בעבירה בלולב כזה. ולכן נקט רש"י

ראשי פרקים

שאלה

- א. סוגיית "אוונכרי" ומשמעותה לימינו
- ב. שיטת התוס' בגידולים של גוי בא"י
- ג. הסוברים שהגוי והישראל שותפים בגידולים
- ד. שיטת החתם סופר
- ה. הסוברים שיש לגוי רק קנין פירות
- ו. הבעלות הפרטית והכללית בארץ ישראל
- ז. בירור שיטת הרמב"ם
- ח. "נשתקע שם הבעלים"
- ט. סיכום

שאלה *

הקונה לולב מנכרי שיש לו דקלים, האם רשאי הוא לקטוף את הלולב בעצמו, או שמא יש לחשוש שמא הקרקע שהוא מחזיק גזולה היא בידו, ועל כן על הקונה לבקש מהנכרי שהוא זה שיקטוף עבורו את הלולב?

א. סוגיית "אוונכרי" ומשמעותה לימינו

יסודה של השאלה הוא מה שנאמר במסכת סוכה (ל' ע"א-ע"ב):

אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי (תגרים): כי זבניתו אסא מעכו"ם – לא תגזו אתון אלא

* תשובה זו נדפסה לראשונה בספר חגי" – לזכרם של חנן קרוטהמר, גרשון קליין, יעקב צימרמן ויהושע סלומה, ה' יקום דמם, שנרצחו בחברון באייר תש"ם (בהוצאת קרן חגי" ושיבת ניר קרית ארבע, תשמ"ה); וכאן היא נדפסת מחדש עם תיקונים והוספות רבות, לזכרו של אשר אהרן גרוס הי"ד, שנרצח בחברון בתמוז תשמ"ג.